

GENÇ MÜTEFEKKİRLER DERGİSİ
JOURNAL OF YOUNG INTELLECTUALS

e-ISSN: 2718-000X

Yıl: 4, Cilt: 4, Sayı: 2

Eylül-2023

MAKALE BİLGİLERİ

Kur'an'da Namazın Karakter İnşa Edici Rolü

The Character Constructive Role Of The Prayer İn The Qur'an

YAZAR

Abdussamet ŞEN

Dr. DİB

samet880@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-9975-4029

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 29.08.2023

Makale Kabul Tarihi: 19.09.2023

Sayfa Aralığı: 386-397

ÖZET

İnsan bazı özellikleri sebebiyle varlık hiyerarşisi içerisinde farklı bir yere sahiptir. Değerli olduğu bizzat Kur'an-ı Kerim tarafından bildirilen insan, şehadet ve gayb alemine dair birtakım unsurların kendisinde toplandığı müstesna bir varlıktır. Taşımış olduğu bazı sorumluluklarıyla birlikte, bilgiyi elde etme ve kullanma becerisi onu tamamen ayrıcalıklı bir konuma yükseltmektedir.

Özgün bir mahiyette yaratılan insan, bulunduğu yeri her yönüyle inşa etme potansiyeline de sahiptir. İnsanın sahip olduğu bu özellikler bağlamında namaz ibadetini ele aldığımızda, namazın onun karakterini olumlu anlamda değiştirdiği görülür. Esasen namaz, insanı yüce gayelere ulaştıran, onun tutum ve davranışlarını ilahi irade yönüne çeviren, Müslümanın ayırıcı bir vasfıdır. Namaz, Kur'an'ın temel hedeflerinden biri olan *ideal insanı* vücuda getirme yolunda temel bir paradigmadır. Zira namazda hem formel hem de içkin taraflara göndermeler vardır. Namaz ibadetinin bütün ilâhî dinlerde var olduğu da Kur'an'dan anlaşılmaktadır. Biz bu makalemizde yaratılmışlar içerisinde insanın konumunu ele aldıktan sonra Kur'an'da namazın karakter inşa edici etkisi üzerine bir değerlendirme yapmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Namaz, Karakter, Sorumluluk, İnsan.

ABSTRACT

Human beings have a different place in the hierarchy of creation due to some of their characteristics. Human, whose value is declared by the Qur'an itself, is an exceptional being in which some elements of testimony and the invisible realm are gathered in him. Despite some of the responsibilities carried by human beings, the ability to acquire and use knowledge elevates human beings to a completely privileged situation.

The human being, created in a unique nature, has the potential for establishing the place where he/she lives in every aspect. In this context, when viewed in the context of the prayer worship, it is seen that the prayer changes his character in a positive sense. In fact, the prayer is a distinctive feature of the Muslim, which leads them to lofty purposes and turns his attitudes and behaviour towards the divine will. The prayer is a fundamental paradigm on the way to making the '*ideal human being*', which is one of the main purposes of the Qur'an. This is because there

are references to both formal and immanent aspects in the prayer. The fact that the prayer is present in all divine religions is also clear from the Qur'an.

In this article, after discussing the situation of human beings among the created beings, an attempt has been made to make an evaluation on the character constructive effect of the prayer in the Qur'an.

Key Words: Qur'an, Prayer, Character, Responsibility, Human beings

GİRİŞ

İnsan bir ibadet eylemi içerisinde bulunurken esasen onun iç dünyasının verdiği mesaj; rabbine olan kulluk göstergesidir. Buna göre kişi yaratılmış olduğunu ve kendisinin bir var edeni bulunduğunu hakikat dünyasında ortaya koymaktadır. Namaz, kul ile onu yaratanın bulunduğu bir yerdir. Kişinin tutum ve davranışlarını kontrol etme imkânına sahip olduğu namaz, dış dünyada kişiye daha doğru ve üstün özellikler kazandırmaktadır. Zira namazda insanı kötülükten alıkoyan ve iyiliğe doğru sevk eden unsurların olduğunu bizatihi Kur'an bildirmektedir. (Ankebût 29/45).

Öte yandan namaz insan karakterine doğrudan etki ederken, ona bilinçlilik halini de kazandırmaktadır. Zira günde beş defa yerine getirilmesi gerekli bir ibadet olan namaz, insanı her daim yaratıcı karşısında dinamik bir iklim içerisine çeker. Ona yaratılmış olduğunu ve tevazu sahibi olması gerektiğini telkin eder. Bu da kişiyi dış dünyada olumlu tutum ve davranışlara yönlendirir. Namaz insanın ahlâkî bilinç düzeyini geliştirir; onu kendisinden ve etrafından sorumlu bir birey yapar. İnsana ulvî hedeflerini kaybetmemesi gerektiğini hatırlatırken; dış dünyada ortaya koyduğu gözlenebilir tutum ve davranışlarını kontrol etme fırsatı tanır. Günün belli vakitlerinde namaz sayesinde kişi rabbinin her daim görüp gözetin olduğu şuurunu kazanır. Bu bağlamda kişinin değer yargıları gelişir, zenginleşir ve kendisine olumlu karakter özellikleri olarak döner.

Geniş bir alanı ihtiva eden namaz konusunu bütün yönleriyle ortaya koymak çalışmamızın sınırlarını aşabilir. Bu sebeple konumuz açısından meseleyi ele alıp değerlendirdik. Fıkıh alanını ilgilendiren konulara özellikle girmemeye gayret ettik.

1.KUR'AN'DA İNSANIN KONUMU VE NAMAZ

1.1.Ontolojik/Varoluşsal Saha İçerisinde İnsanın Konumu ve Özellikleri

Görünen o ki, varlık hiyerarşisi içinde insan diğer canlılardan farklı yaratılmıştır. Esasen yaratılan her şey kendince farklıdır. Bizim özelde insanın farklı olarak yaratılışındaki dikkat çekmek istediğimiz husus, ona bahşedilen akıl ve buna bağlı olarak düşünme, sorgulama ve nesnelere arasında ilişki kurma kabiliyetidir. Bu özellikleriyle birlikte o, inşa ve ihya misyonuna da sahip (Hûd 11/61) ontolojik saha içerisinde özgün bir mahiyet görünümü vermektedir. Şehâdet ve gayb alemi kendisinde dürüldüğünden, bir bakıma görünenden ibaretken, diğer tarafı aşkın/müteâl olana dönüktür. Böylece yaratılmışlar içerisinde iki varlık sahasına da göz kırpbilen, müstesna bir konumu işaret etmektedir.

İnsan ayrıca düşünebilen, düşüncelerini hayata geçirebilen kendi dışındaki eşyaya isim verebilen bir varlıktır. Esasen müfessirler insanın diğer varlıklardan üstün özellikte yaratılmış olmasını, *halife* olarak yaratılmasının yanı sıra, eşyaya isim verebilen, dil icat edebilen yegâne varlık olmasıyla bağlantılı ele alırlar. (Râzî, 1401/1981, 2/192; İbn Âşûr, 1984, 1/398-399) Onun halife olarak yaratılması, yaşamış olduğu yeryüzünü imar ve ıslah edebilme kabiliyetlerinin gerektirdiği donanımlara sahip olduğunun işaretidir. (İbn Âşûr, 1984, 1/398-399) Başka bir cihetten meseleyi şöyle ifade edebiliriz: Kâinattaki bazı tasarruflara sahip olarak yaratılması onu halife konumuna yükseltmiş ve ayrıcalıklı kılmıştır. Bunun sebebi ise, *eşyaya isim verebilme kabiliyetine* sahip olması itibariyledir. (Bakara 2/33) Her durumda bilgiyi üretme özelliği, onu diğer varlıklardan ayrıcalıklı kılmaktadır. Öte yandan insanın ilahi vahye muhatap olması da onun diğer yaratılanlarda olmayan müteâl/aşkın aleme bakan tarafı itibariyle değerini anlatır.

İnsanın bu müstesna yaratılışı ve varlık sahnesindeki konumu onu bilinçli ya da bilinçsiz anlam arayışına, çevresinde olup bitenleri sorgulamaya, kendisinin kozmik düzende bulunduğu yerini anlamlandırmaya sevk etmektedir. Bu serüvende en dikkat çekici olan da hiç şüphesiz insanın kendini varlık âlemine getiren Yüce Yaratıcıyla olan münasebetidir. Bu noktada insanı ontolojik sahada var eden *ilahi irade*, onu yalnız bırakmamış, kitaplar ve peygamberler göndermiştir. Çok yüksek gayeler ve hedefler doğrultusunda yaratılan insan için bu durum son derece önemlidir.

Nitekim varoluşsal gerçekliğimiz hakkında önemli paradigmlar ortaya koyan Kur'an, insanın tek kutuplu değil; çift donanımlı, (Kılıç, 1999, 4) iç dünyası itibariyle gerilimlere açık, negatif

ve pozitif unsurları ihtiva eden bir varlık olduğunu haber verir. Bu husus Şems sûresinde وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّيْنَاهَا فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا “Nefse ve onu (insanın özü olarak) şekillendirip düzenleyene, ona kötü ve iyi olma kabiliyetlerini ilham edene yemin olsun. (Şems 91/7-8) ifadeleriyle aktarılır. İnsanın çift yönlü bir karakter ve mizaçta yaratılması, iyiliğe ve kötülüğe meyilli olduğunu gösterir. (Râzî, 1401/1981, 31/193) Anlaşılan o ki, bu iki zıt kutup arasında insan sona ermeyen devamlı bir mücadele alanıyla karşı karşıyadır. Bu serüvende kendisinin en sahici sığınağı hiç şüphesiz vahiy ve onu insanlara aktaran peygamberlerdir. İnsanın bu bilinçlilik halinden hareketle tekrar kendi kodlarına yapacağı idrak yolculuğu, onu kötülüğün/fücûrun karşısında iyiliğin/takvânın yanında bir pozisyon almaya sevk edecektir. Diğer taraftan insanın iyiliğin tarafına yüzünü dönüp, vahyin istediği *ideal insan* kıvamına gelebilmesi, Yüce Yaraticının emirlerine ve yasaklarına ittibâsından geçmektedir.

Son ilahi kitap olan Kur’an’ın temel hedeflerinden birisi de hiç şüphesiz ideal insanı (insan-ı kâmil) vücuda getirmektir. İnsanın bu serüveni istenen düzeyde tamamlayabilmesi, kendi iç dünyasıyla, dış dünyası arasındaki senkronizasyon halinin yakalanmasıyla ilgilidir. Esasen, çok yüksek gayelere matuf olarak yaratılan insanın kendisinden beklenen misyonu tam anlamıyla yerine getirmesi, Yüce Yaraticıyla kuracağı hakikate doğru seyreden, ubudiyet hissi yüksek ilişkiyle paralellik gösterir. Bu demektir ki insan, ontolojik sahnede ilahi makam karşısında sorumlu bir varlıktır. Bu perspektiften baktığımız zaman Kur’an’ın insana sorumluluklarını hatırlatıp, onun başıboş bırakılmadığını ifade ettiğini görmekteyiz. (Mücâhid, 1989, 687; Mukâtil, 2002, 4/514; İbn Kesîr, 1999, 8/283) Bununla birlikte Kur’an, insandan samimiyetini kuşanıp, tam bir bilinçlilik halinde ibadet etmesini de ister. Bu doğrultuda Kur’an’ın, قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ “De ki, kuşkusuz ben, kendisine içten bir inanç ve bağlılık göstererek Allah’a ibadet etmekle yükümlü kıldım” (Zümer 39/11) ifadeleri bu durumu ortaya koymaktadır.

1.2.Tarihsel Süreçte Namaz ve Kur’an’da Namazın İkâmesi Keyfiyeti

Yukarıdaki fasılda yaratılmışlar içerisinde insanın müstesna konumu üzerinde durduk. Onun etrafını değiştirebilme kabiliyetinin yanı sıra içerisinde yaşadığı dünyayı inşa ve ihya edebilme potansiyeline sahip olduğunu da ifade ettik. Bu doğrultuda diyebiliriz ki, namaz; insanın hakikati gerçekleştirilme yolunda potansiyel olarak kendisinde var olan bu üstün özelliklerini harekete geçiren, tutum ve davranışlarını ilahi irade doğrultusuna yönlendiren hem iç hem de dış dünyasını yüce gayelere rapteden İslam’ın temel taşı ve Müslümanın ayırıcı bir vasfıdır. (Izutsu, ts., 172) Şimdi de bu bağlamda konuyu açıklamaya çalışacağız.

Kur'an diğer peygamberlerin haberlerini anlatırken -nasıl ve ne şekilde olduğu ayrıntısına girmeksizin- namaz ibadetinden bahsetmektedir. (Bakara 2/83; Âl-i İmrân 3/39; Yûnus 10/87; İbrâhim 14/37,40) Bu durum namazın insanlık tarihi kadar kadim bir ibadet olduğunu gösterir. Nitekim Kur'an Meryem sûresinde Hz. Âdem ve diğer bazı peygamberleri zikrettikten sonra, nefsâni arzularına uyup namazı kılmayan bir neslin geleceğinden bahsetmiştir. (Meryem 19/58-59; Hasan-ı Basrî, ts., 2/110) Dolayısıyla namazın tarihsel süreçte ilk insana kadar uzandığını rahatlıkla ifade edebiliriz. Bununla birlikte namazın her insanın hayatında bir *başlangıç noktası* olması gerekliliğini de burada ifade etmeliyiz. Zira Hz. İsa'nın daha beşikteyken mucizevî bir biçimde konuşması esnasında ilk bahsi geçen konulardan biri de namaz olmuştur. (Meryem 19/30-32) Hiç şüphesiz hakikatin derin bilincinde olanlar bu doğrultuda Kur'an'ın ortaya koymuş olduğu güçlü göndermelere ve atıflara tam bir bilinçlilik haliyle dikkat kesilip, meselenin ehemmiyetini kavrama yoluna giderler. Daha derunî ve kaliteli hallerin şuuruna varabilme hissiyatından mahrum kalmamak için bu durum temel bir unsurdur.

Kur'an'da namazdan bahsedilen birçok ayette “*ikâme*” kelimesinin geçtiği de görülür. Meselenin burada anlatılmasını uygun gördüğümüzden, özet bir bilgiye kısaca yer vereceğiz. Müfessirlerden Zemahşerî ve Râzî meseleyi dört cihetten ele alıp ve şöyle ifade ederler:

1- Namazı *ikâme* etmenin anlamı, bütün şartlarına riayet ederek; farzlarında, sünnetlerinde, âdâbında herhangi bir eksik bırakmadan, tâdili erkân ile devamlı kılmaktır.

2- Namazın *ikâmesi*, namaza her daim devam etmek anlamına gelir. Zira ilgili ayetlerde buna dikkat çekilmektedir. (Me'âric 70/23,34) Pazara getirilen bir malın rağbet görüp bitmesine Araplar, “*kâmeti 's-sûk*” “*pazar iyi kazandırdı*” ifadesini kullanır. Dolayısıyla namazın *ikâmesi* ona rağbet edilmesini gerektirmektedir. Nitekim namaz devamlı kılındığı zaman rağbet edilen kıymetli bir ürün gibi olmakta, kılınmadığı zaman ise kişiye bir şey kazandırmayan ürün gibi olmaktadır.

3- Namazı *ikâme* etmenin anlamı, her şeyden kendini soyutlayıp tam bir teslimiyetle namazın eda edilmesidir. Namaz kılında önemsizlik halinin bulunmaması da denebilir. Bu anlamda Arapların “*kâme bi'l-emr*” “*işi ciddiye aldı*” ifadesinden alınmıştır. Bu ise, gevşeklik gösterip yavaş davranmanın zıddıdır.

4- Namazın *ikâmesi* yerine getirilmesi, edâ edilmesi anlamındadır. Namazın farzlarından biri kıyam olduğundan, tamamı hakkında bu ifade kullanılmıştır. (Zemahşerî, 2017, 1/144; Râzî, 1401/1981, 2/32)

2- NAMAZIN KARAKTERE ETKİSİ

2.1.İnsanın Karakterini Kötü Söz ve Davranışlara Sevk Eden Durumlardan Koruması

Karakter, kişinin davranış şekillerinin içselleştirilmesi durumu olup, ahlâkî özellikler olarak tanımlanabilir. (G. Kershenteiner, 1997, 15; Çamdibi, 1983, 46; Ekerim, 2006, 19) Esasen karakter eğitiminin gayesi de bireyin ortaya koyduğu tutum ve davranışların, ahlâkîlik vasfını taşıması ve yerleşik hale getirilmesidir. (Çamdibi, 1983, 46) Bu noktada bireyin ahlâkîlik vasfıyla birlikte, iradî olarak ortaya koyduğu davranışlarına esaslı bir hâkim unsurun da mânevî inancının olduğunu belirtmek isteriz.

İnsanın yüksek gayelere ulaşabilmesindeki hususlardan birisi de hiç şüphesiz namaz ibadetidir. Namaz insanın rabbine karşı sorumluluğunu yerine getirmesi gerekli olan bir ibadet olmasının yanında, Yüce Yaratanla olan vuslatının hem formel hem de içkin bir görüntüsüdür. Bu büyük buluşmada insan, rabbi tarafından terbiye edilirken, büyük bir misyon ile de yükümlü kılınmaktadır. Artık görünen alemde insan, namazın kendisini nasıl bir kıvama getirdiğini tutum ve davranışlarıyla ortaya koymak durumundadır. Zira namaz, kozmik dünyaya taalluk eden yönü itibariyle insanı kötü söz ve davranışlardan menetmelidir. (Taberî, 2001, 18/409-410; Neseî, 1434-2013, 2/678) Nitekim, *أَتْلُ مَا أُوجِي إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ* “Kitaptan sana vahyedilenleri oku, namazı özenle kıl, kuşkusuz namaz hayasızlıktan ve kötülükten meneder.” (Ankebût 29/45) ayeti namazın insan davranışları üzerinde belirleyici bir paradigmaya dönüşmesini anlatır. Adeta bir nasihatçi işleviyle (İbn Âşûr, 1984, 20/259) insan karakterinde değişimin taşıyıcı rolünü üstlenmektedir. Eğer böyle bir değişim başlamıyorsa, yani; bireyin namazı iyiliği emretmiyor kötülükten alıkoymuyorsa, İbn Abbas’a göre bu görüntüyle kişi ancak Allah’tan uzaklaşıyordur. (Taberî, 2001, 18/409-410) Zemahşerî bu ayeti açıklarken; “namaz yüz kıvartıcı işten ve kötülükten mutlaka alıkoyma hükmü; namaz kılan hiç kimsenin bu hükmün kapsamı dışında kalmayacağını gerektirmez. Sadece genellemeye gidilmeksizin bu özelliklerin namaz kılanlarda olması gerektiği murad edilmektedir,” (Zemahşerî, 2017, 5/168-170) kaydını düşerek kendi görüşünü belirtmiştir. Ayetten ve yorumlarından ulaştığımız netice şöyle vurgulanabilir: Namaz, insanı içsel/derunî nitelikleri bakımından ciddi bir biçimde etkilemeli ve ona kozmik aleme bakan yönü itibariyle dinî/ahlâkî birçok etkin istidat kazandırmalıdır. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere; onun ayırıcı birçok özelliği, olup bitenler konusunda analoji yeteneği, nesnelere arasında ilişki kurma istidadı, yüce

gayelere matuf oluşu vb. kabiliyetleri, namaz ibadetinin kendisine yüklediği mana açılımlarını ve hayata yansımalarını ona kavratılabilmelidir. Yüce Yaratan insanı en iyi bildiğinden (Mülk 67/14) “*namaz hayasızlıktan ve kötülükten meneder*” hususi ifadesiyle, namaz ile insan arasındaki olması gereken bağı ortaya koymuş ve kozmik/görünen alemde, namaz ibadetinin insanın tutum ve davranışlarını hakikate doğru sevk etmesinin gerekliliğine dikkatleri çekmiştir.

Yukarıdaki pasajlarda insanın varoluşsal keyfiyetinden hareketle görünen aleme bakan yönünün yanı sıra aşkın/müteâl aleme dönük tarafının olduğundan da bahsetmiştik. Namaz bağlamında burada ulaştığımız netice şöyle açıklanabilir: Namaz kalbin, bedeninin, dilin ve aklın tam bir bilinçlilik haliyle bir araya getirilmesi ile anlamlı hale gelen bir ibadettir. (Certel, 2003, 139) Görünen o ki, insan da nasıl iki yön varsa, namazda da şehadet ve gayb bir aradadır. Formel yön itibarıyla insan, ne derece tevazuyu kuşanıp ilahi irade huzurunda alçalırsa diğer tarafıyla aşkınlığa doğru dikey boyutta mesafe kat edebilir. Bu hakikati Hz. Peygamber, “*kulun rabbine en yakın olduğu an, secdeye varmış olduğu andır*” (Müslim, “Salât”, 215) ifadeleriyle dile getirirken, onun fiziksel varoluşundan öte, aşkınlık alemine bakan tarafına projeksiyon tutmuştur. Son derece önemli olan bu ayrıntı insanın ontolojik mahiyetinin de bir göstergesidir. (Kılıç, 2016, 48) Bu doğrultuda insanın varlık sahası içinde dikey boyutta hakikate doğru yükselişi, hakkı verilmiş namaz vasıtasıyla daha kolay hale gelmektedir. Burada şu hususu da ifade etmeliyiz: Hakikate doğru atılan bu adım, bu bilinçlilik hali, bu yükseliş, ilahi iradeye duyulan haşyetle (derin saygı) de doğru orantılıdır. Zira Kur’an, kurtuluş yolunda başarıya ulaşabilmiş kişilerin vasıflarından bahsederken, *قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ* “*Namazlarında derin saygı içinde olan müminler kesinlikle kurtuluşa ermiştir.*” (Mü’minûn 23/1-2) ifadelerini kullanır. Bu noktada mümin bir karakter inşa sürecinde namazın rolü devreye girmiş olmaktadır. Burada “huşû” kelimesini irdelediğimizde görüyoruz ki, huşû; hem kalp hem de bedenle ilgili durumları ihtiva eder. (İsfahânî, 1433/2011, 283; Râzî, 1401/1981, 23/78) Dolayısıyla derin saygıyla Allah’ın huzurunda olma durumu, insanın kötülüklerle başa çıkmasını sağlayacak oto kontrolün (self-control) temelini oluşturur. İçeride dönük bu fenomen sayesinde insan, şehâdet alemine bakan tutum ve davranışlarını düzene koyabilir. (Pişgin, 2020, 276) Bu doğrultuda denebilir ki, namaz; insandaki bilinçlilik düzeyini geliştirir ve sorumluluk duygusuna sahip mümin bir şahsiyetin oluşması sürecinde temel bir unsura dönüşür.

2.2.İyiye Doğru Kalıcı Davranışlar Kazandırması

Ontolojik düzlemde yaratılmışlık ve fânîlik hissi baskın olan insanın, (Kılıç, 2016, 54) aşkın/müteâl olana doğru dikey boyutta terakki vasıtası olan namaz ibadeti, formel anlamda yerine getirilmesi kolay gibi görünse de hakikatten ve bilinçlilik halinden uzak bir fert için *ağır bir yük* haline gelebilmektedir. Zira Kur'an bu hususu, *وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ* "Sabır ve namazla Allah'tan yardım isteyin şüphesiz bunlar, Allah'a derin saygı ile boyun eğenlerden başkasına ağır gelir." (Bakara 2/45) ifadeleriyle anlatmaktadır. Bu ayet bağlamında namaz ibadetinin insan karakterine etkisini şöyle ifade edebiliriz: Sorumluluk ve bilinçlilik halini kuşanmış, ilahi iradenin farkında, tam bir teslimiyetle muttasıf, umutsuzluk girdabına yakalanmamış, Allah'ın kudretinin şuurunda "mümin bir şahsiyet." Nitekim namaz müminin adeta soluk alıp verdiği can damarı ve ümit kaynağıdır. Bu sebeple sürekli akan kurumayan bir pınar (Kutub, 2003, 1/69) gibi devamlı biçimde insanı yenileyen hayat verici bir mekanizmadır.

İnsanın dış dünyada ortaya koyduğu bilinçli davranışlarının planlandığı yer esasen onun iç dünyasıdır. Namaz ibadetinin bu iç dünyaya etkin göndermelerde bulunduğu ve bu yeri sürekli beslediği bilinen bir gerçekliktir. Günde beş vakit yerine getirilmesi gereken bir ibadet olması bunun bir göstergesi mesabesinde. Bu aynı zamanda kişinin, Yüce Yaratanını sürekli olarak hatırd tutması hakikatini akla getirir. Gazzâlî'nin ifadesiyle, namaz; kuşkudan uzak inancın dayanağı, Allah'a yakınlaşma vesilelerinin ilkidir. (Gazzâlî, 2020, 1/201) Dolayısıyla namaz, Yüce Yaratanı duyulan derin muhabbetin ve sorumluluk bilincinin bir esasını da teşkil eder. Bu nedendir ki, yaratılış kodlarında potansiyel/bilkuvve olarak bulunan zıtlıklardan doğru olanın tarafına insanı yönlendirir. Nitekim, *إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جُرُوعًا وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا* "Gerçekten insan pek tahammülsüz bir tabiatta yaratılmıştır. Başına bir fenalık geldi mi sızlanır durur. Ama ona bir nimet nasip olursa kendisinden başkasını yararlandırmaz. Ancak namaz kılanlar başka, onlar namazlarında devamlıdırlar." (Me'âric 70/19-23) ifadeleri insan tabiatında yer alan bazı olumsuz özelliklere atıfta bulunur.

Ayetteki *helû*' kelimesi İbn Abbas'a göre tamahkâr, sabırsız anlamlarına gelir. (Taberî, 2001, 23/266) Tefsirlerde aynı kelimeye cimri, tatminsiz gibi anlamalar da verilmiştir. (Taberî, 2001, 23/266) Elmalılı aynı kelimeyi, bir taraftan tahammülsüzlük bir taraftan da şiddet ve hırs gibi zıt mefhumlar arasında bir huysuzluk hali olarak açıklar. Ona göre; kendisine bir şer dokunduğu zaman sızlanması, bir hayır isabet ettiğinde de kıskançlık hastalığına yakalanmasının sebebi de bu durumdur. (Elmalılı, 1982, 8/5357) Bu olumsuz durumları olumluya çevirmenin yolu da

ayetin devamında namaz olarak gösterilmiştir. Dolayısıyla onun fitratında bulunan olumsuz durumlardan, namaz ibadetine devam ederek kurtulacağı vurgusu yapıldığı açıktır. Bununla birlikte ayetten anlaşıldığına göre namaz, bireyi tutarsız davranmaktan da alıkoymaktadır. Zira herhangi bir fenalık durumunda kendisinden beklenmeyen anlık refleksleri göstermesi bu durumun ifadesidir. Hâlbuki bunun yerine, daha dengeli ve tutarlı bir karakter ortaya koyması kendisinden beklenen hususlardandır.

Anlaşılan o ki namaz, insana geçici bir durum kazandırmanın ötesinde, ona hayatın bütününi kuşatan esaslı bir değişiklik kazandırmaktadır. Namaz, insan hayatıyla o derece sıkı bir münasebet içerisindedir ki, dikkate alınmaksızın ilahi iradenin istediği ideal kıvamın yakalanması söz konusu değildir. Esasen namazın kişi üzerindeki etkisi tek bir alana veya zamana indirgenemez. Aslında durumu özetleyen tam da bu cümledir. Çünkü hakkı verilen namaz, bireyin hayatını başından sonuna ilmek ilmek dokuyarak, onu doğrunun tarafına sevk eden kuşatıcı bir unsurdur. Yukarıdaki ayete göre; namazın kişi üzerinde ortaya çıkarması gereken etki, sağlam, tutarlı, imtihan gerçeğinin bilincinde inançlı bir karakter oluşturması şeklinde ifade edilebilir. Bu doğrultuda namaz, insan hayatının ayrılmaz bir parçası olarak, onun şahsiyetinin ilahi irade istikametinde oluşmasına dair etkin bir saiktir. Dolayısıyla kişiyi anlık tutarsız davranma yerine, istikrarlı ve ne yaptığını bilen bir konuma yükseltmektedir. Burada karakterin tanımına da baktığımızda açıklamalarımızla bir paralellik olduğunu görüyoruz. Zira karakter; *“ruhta iyice yerleşen prensipler ve değerler vasıtasıyla, iradî olarak ortaya konulan eylemlerde ruhun istikrar kazanması durumu”* (Çamdibi, 1983, 32) olarak tanımlanmaktadır. Bu sebeple namaz, mutlak bir âmir olarak kişiyi yanlışa savrulmaktan kurtarıp doğruya yönlendiren, bu bağlamda onun hareketlerine istikrar kazandıran bir mekanizmadır.

SONUÇ

Kur'an, varlık hiyerarşisi içinde insanın maddî ve manevî unsurları taşıması itibarıyla müstesna bir konumunun olduğunu vurgulamıştır. Esasen insan hem kendini her yönüyle değiştirip geliştirebilirken hem de bulunduğu yeri inşa ve ihya potansiyelini ihtiva eder.

Bu bağlamda namaz ibadeti insanın içi alemini ideal kıvama yükseltirken dolaylı olarak dış dünyaya da etkin göndermelerde bulunur. Zira dış dünyada ortaya konulan davranışların planlandığı yer esasen insanın iç alemidir. Namazda Allah tarafından terbiye edilen insan büyük bir misyon ile de sorumlu tutulur. Bu bilinçlilik haliyle artık tutum ve davranışların hakikate

doğru yol alması gerekmektedir. Dolayısıyla Kur'an'ın emrettiği namaz; insandaki bilinçlilik düzeyini geliştirir ve sorumluluk duygusuna sahip mümin bir şahsiyetin oluşması sürecinde temel bir unsura dönüşür. Aynı zamanda Kur'an'ın emrettiği namaz karaktere doğrudan etki ettiğinden hayatın her anını kuşatan bir misyonu ihtiva eder.

KAYNAKÇA

Beydâvî, Nâsirüddin Ebû Saîd (Ebu Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, çev. Şadi Eren, İstanbul: Selsebil Yayınları, 2. Baskı, 2011.

Buhârî, Ebî Abdillâh Muhammed İbn İsmâil. *el-Câmi'us-Sahîh*. İstanbul: 1992.

Certel, Hüseyin. "Ebû Tâlib el-Mekkî'de Namazın Psikolojisi", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 4/10, 2003.

Çamdibi, Hasan Mahmud. *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazâli*, İstanbul: Han Yayınları, 1983.

Ekerim, Esmâ Sayın. *Namaz ve Karakter Gelişimi*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2006.

Elmalılı Hamdi Yazır. *Hak Dîni Kur'an Dili*, İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1982.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed. *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, çev. Mustafa Çağrırcı, İzmir: DİB Yayınları, 2020.

Hasan-ı Basrî, *Tefsîru'l Hasan el-Basrî*, neşr, Muhammed Abdurrahim, Mısır: Dâru'l-Hadis, ts.

Izutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Allah ve İnsan*. çev. Süleyman Ateş. Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. Tunus: Dâru Tunusiyye, 1984.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmadüddîn ismâil b. Şihâbiddin Ömer b. Kesir b. Dav' b. Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed Selâme. Riyad: Dâru Tayyibe, 1999.

İsfahânî, Ebû'l-Kasım Huseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Ragîb, *Müfredâtu Elfâzı'l-Kur'an*, thk. Safvan, Adnan Dâvûdi, 5. Baskı, Dimaşk: Dâru'l-Kalem Dâru's-Şâmiyye, 1433/2011.

Kershenteiner, G. *Karakter Kavramı ve Terbiyesi*, çev. H. Fikret Kanad, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1997.

Kılıç, Sadık. "İbadetlerdeki Fitrî Varoluşsal Vahdet Boyutunun Toplumsal İttihada Katkısı" *Toplumsal Birliğin Güçlendirilmesinde Dini Söylemin Önemi Tartışmalı İlmî Toplantı*, 2016.

_____ "İnsan Fücûr ile Takva Ritimleri Arasında Bir Damla Endişe", *Ekev Akademi Dergisi*, 1/4, 1999.

Kutub, Seyyid. *Fi Zilâli'l-Kur'an*. Beyrut: Daru's-Şuruk, 2003.

Mukâtil b. Süleymân, Ebû'l-Hasen Beşîr el- Ezdî el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmud Şehhâte, Beyrut: Müessesetu't Tarihi'l Arabiyye, 2002.

Mücâhid b. Cebr, Ebü'l Haccac el- Mekkî, *Tefsîru İmâmi Mücâhid b. Cebr*, thk. Muhammed Abdusselam Ebu'n-Nîl, Mısır: Dâru'l Fikr el-İslâmî, 1989.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Hfizüddîn Abdullah b. ahmed b. Mahmûd, *Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vîl*. thk. Yusuf Ali Bedevi, Dımaşk-Beyrut: Dâru İbnikesir, 6. Baskı, 1434-2013.

Pişgin, Yasin. *Kur'an'da Karakter İnşası*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2020.

Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-ğayb*. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1. Baskı, 1401/1981.

Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetu't-Tefasir*. Kahire: Daru'l-Hadis, 1997.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el- Bağdâdî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdul Muhsin Et-Turkî, Kâhire: Dârı Hacer, 2001.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *El-Keşşâf An Hakaiki Gavâmidü't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvîl Fî Vücûhi't-Te'vîl*. çev. Heyet, ed. Murat Sülün, İstanbul: Türkiye Yazma Eserleri Kurumu başkanlığı Yayınları, 1. Baskı, 2017.